

RICHARD VAN EMDEN

BOY SOLDIERS OF THE GREAT WAR

(Pen and Sword Military, London, 2021. 488 o. ISBN 978-1399011631)

Rendkívül újszerű megközelítésű munka jelent meg 2021-ben Richard van Emden brit író tollából *Az első világháború gyermekkatonái* címmel. A könyv alapjául szolgáló, hiánypótló kutatás elkezdésében az motiválta a szerzőt, hogy bár sok első világháborús katonasír köthető szinte még gyerekként küzdő harcosokhoz, a történettudományban gyakran háttérbe szorul a fiatalkorúak háborús részvételének és sorsának megismerése. Emden könyvének tehát fő célja, hogy bemutassa a brit hadseregben szolgáló fiatalok katonák tapasztalatait, elsősorban a fiatalok bevonulásának okait és háborús élményeiket. Bár a könyv első kiadása már 2012-ben megjelent, annak tartalmát a második kiadásban a szerző némileg átdolgozta, helyenként felülbírált. Korábban ugyanis pontos számot adott arra vonatkozóan, hogy hány fiatalok halt meg az angol hadseregben (250 000 fő), utóbb azonban arra a következtetésre jutott, hogy a statisztikában előforduló visszásságok miatt erre nem érdemes konkrétumot mondani.

A könyv 21 fejezetre tagolódik az új kiadáshoz írt előszón, illetve a *Bevezetés*en felül. Mivel a kötet teljességre törekvő bemutatására nem vállalkozhatom, a következőkben inkább a szerző lényegesnek tartott megállapításait, általam jelentősnek vélt gondolatait kívánom kiemelni.

A *Bevezetés*ben a fiatalok háborúhoz való csatlakozásának okát unalomban, kalandvágyban, családi nyomásban, vagy a kötelezettségek előli menekülés vágyában, illetve egyszerűen csak a királyba és hazába vetett hitben véli felfedezni. Persze nehéz azt definiálni, hogy mit értünk gyerekkatoná alatt: bár jogilag elsősorban a 18 év alattiakat, a tengerentúli szolgálathoz pedig a 19 év alattiakat, a valóság nem fedte le ezt. A szerző kifejti, miszerint a szinte még gyerekeknek minősülő fiúk, fiatal férfiak úgy gondolhatták, hogy legfeljebb némi sebesüléssel megússzák a katonai szolgálatot, ahogy korábban a fára mászást vagy korcsolyázást is.

Emden az első fejezetben megfogalmazza, hogy a gyerekek már az iskolában vagy a cserkészkedés során elköteleződtek a haza iránt, és korán megfogant bennük a katonáskodás gondolata. Ugyanakkor kiemeli azt a fontos tény is, hogy míg a száz évvel ezelőtti gyerekeknek a halál egy közeli és elfogadott tapasztalat volt a magas gyermekhalandóság miatt, a háború valódi jellegével nem voltak tisztában, azt leginkább csak kalandnak képzelték. Ebből adódóan számos fiatalok jelentkezett katonai szolgálatra már közvetlenül a háború kitörése után.

A második fejezetben a toborzás és a sorozás körülményeinek bemutatására kerül sor. Ebből a szempontból nemcsak a jelentkező fiatalok, de az ebbe beleegyező iskola-

igazgatók és toborzó tiszték is hibásnak tekinthetők. Ugyanis, míg a fiatalok gyakran illegálisan nevet cseréltek, illetve mások születési anyakönyvét vitték magukkal, vagy egyáltalán hamis születési adatot diktáltak be, így játszva ki az előírt korhatárt (18 év, tengerentúli szolgálatban 19 év), addig a parancsnokok is hallgatólagosan beleegyeztek felvételükbe, amennyiben a testi alkalmassági feltételeknek (testmagasság, látás minősége stb.) megfeleltek.

A harmadik fejezetben a kiképzés körülményeinek elemzésére vállalkozik a szerző, kiemelve az újoncok szinte állandó megtréfálását, valamint azt, hogy a tábori konyha sohasem volt képes kielégíteni a tinédzser fiúk étvágyát. Ugyanakkor a kiképzést követő búcsú megélése nehezebb volt a fiúk számára, mint annak gondolata, hogy mi vár rájuk a fronton.

A negyedik fejezetben a fiatalokra váró lövészárokharc rendkívül nehéz körülményeit mutatja be a szerző. Kiemeli, hogy a mesterlövészek főleg a fiatal újoncokra vadásztak, akik kevésbé tartották be a szabályokat, és gyakran kihajoltak az árokból. Az őrzáratok, illetve az őrszolgálatok különösen megterhelték a gyerekkatonákat: nem fiatal életkoruk miatt, hanem mert különösen a téli időjárás kedvezőtlenül hatott ébrenlétükre, s így gyakran elaludtak.

Az ötödik fejezetben az angol tisztkérdésre tér ki részletesen Emden. Az első hónapok katasztrófális vesztesége miatt (1914. augusztusa és 1915. márciusa között 6000 angol tiszt esett el) ideiglenes tisztekre volt szükség, akiket gyakran a még 19. életévüket sem betöltötték közül válogattak (ők voltak az ún. „gyerek-tisztek”). Jóllehet, a tisztikarba jutás feltétele a 21. életév betöltése volt, egy bizalmi ellenjegyzése, illetve a szülők beleegyezése esetén ezt lefelé kerekíthették. A fiúk számára a tisztté válás döntő változást hozott a háborúhoz való hozzáállásban, fiatalságuk ellenére ugyanis – tekintve, hogy másokat vezettek a csatába – férfivá váltak.

A hatodik fejezetben Emden hangsúlyozza, hogy az egyre nagyobb veszteségek miatt a szülők elgondolkoztak gyermekeik hazahívásáról. Amikor 1915 első felében David Lloyd George lett a miniszter, felszínre kerültek a háború korai időszakának besorozási hibái. A szerző rámutat, hogy az állam magának okozott jelentős anyagi kárt és adminisztratív bonyodalmat, amikor a korábban besorozott, ám a háborút egyre nagyobb számban elutasító fiatalokat saját költségén kellett hazaküldeni szüleikhez.

A hetedik fejezetben a támadás pillanatának elemzésére kerül sor: a folyamatos pergőtűz, a bombázások zaja szinte megöregítette a fiatal katonákat, akik percek alatt ifjúból ősz férfivá változtak. Sokan kaptak sokkot a helyzettől.

A nyolcadik és kilencedik fejezetben a fiataikorúak szolgálatára vonatkozó utasítások bemutatására törekszik a szerző. A szülők petíciója vagy tiltakozása nyomán az 1915. december 17-ei utasítás értelmében (születési anyakönyv bemutatása mellett) a 17 év alattiakat haza kellett küldeni, kivéve, ha alkalmasnak nyilvánították őket a terepen való szolgálatra, vagy maradni akartak egységüknél. Az utasítás kiadása lényegében egyet jelentett annak elismerésével, hogy hibák történtek a fiataikorúak besorozása

során. Herbert Kitchener (1850–1916) után Edward Stanley (1865–1948) lett az új toborzási főigazgató, aki utasításba adta, hogy 18 év 9 hónapos életkor alatt senkit nem lehet behívni a hadseregbe. Eközben 1915 őszéig a fiatalok körülbelül harmada lépett ki a hadseregből, és a háború jellegének megtapasztalása miatt 1915 második felére jelentősen lecsökkent az újonnan toborzott katonák száma is. Emiatt – bár 1916 januárjától életbe lépett a sorkatonai szolgálat – a már bevonultak helyzete továbbra is problémás maradt. Az 1916. júniusi új utasítás értelmében a korábban bevonult fiatalok – születési anyakönyvük alapján – ellenőrzés alá kerültek, és míg a 17 év alattiakat elbocsátották, a 17–19 év közöttiek tartalékosok lettek. Félreértésre adott viszont lehetőséget egyfelől az a kiskapu, hogy a külföldön szolgáló 18 év alattiak csak akkor kerültek haza, ha arra hajlandók voltak; ha nem, akkor tartalékba kerültek a szükséges életkor betöltéséig. Másfelől a rendelkezés csak altisztekre és közkatonákra vonatkozott, tisztekre nem, ők 18 év felett továbbra is szolgálhattak külföldön.

A tizedik fejezetben a somme-i csata sikerében reménykedő, egykori fiatal katonákat szólaltat meg a szerző, akik bár azt hitték, hogy minden akadály nélkül előre tudnak nyomulni, már a támadás első napján (1916. július 1.) kemény ellenállás fogadta őket, így az akció már akkor jelentős vérveszteséggel járt (20 000 halott és 40 000 sebesült). A szerző rámutat, hogy egyrészt a német hadsereg Verdunnél való lekötöttsége, illetve a somme-i csatához fűzött optimizmus, másrészt a júniusi utasítás óta eltelt idő rövidegsége miatt nem került sor a szülők részéről a fiúk hazaküldésének kérvényezésére. A vesztes ütközet azonban hosszútávon meghozta gyümölcsét: az 1916. októberi új utasítás értelmében minden 17 év alatti fiút hazaküldtek Franciaországból, attól függetlenül, hogy akartak-e maradni vagy sem. 17 és 18,5 év között a fiúk szabadon dönthettek, míg a 18,5 éven felülieknek a tengerentúlon kellett maradniuk, és kiképzőegységekbe kerültek a 19. életévük betöltéséig. A tisztek eközben 19 év alatt nem voltak tekinthetők aktív szolgálatba lépésre jogosultnak. Ezzel együtt tehát 1917-re már valóban megszigorították, hogy fiatalok vonulhassanak be a háborúba, aminek köszönhetően 1917-ben már húsznál is kevesebb 16 éves fiú halt meg a frontokon.

A tizenkettedik fejezetben a szerző a szülők indokait elemzi, kiemelve, hogy mire hivatkozva kérték gyermekeik hazaengedését. Egyesek megfogalmazták leveleikben, hogy a család már valamilyen oknál fogva kivette a részét a háborúból, és megtette, amit lehetett (ilyen volt például az idősebb testvér bevonulása), mások azt sugallták, hogy gyermekeik hatékonyabban tudnák szolgálni a háborút a hadianyaggyárban, megint mások megélhetési nehézségekre hivatkozva kérték hazaengedésüket.

A tizenharmadik fejezetben Emden rámutat, hogy 1917 áprilisában döntés született arról, miszerint a kiskorú katonákat összegyűjtik, és képzésüket professzionálisabb alapokra helyezve egy olyan tiszttal közvetlen irányítása alárendelik, akinek egyetlen feladata a kollektív jóllétük biztosítása volt. Ezen újítás a fiatalok szolgálatának optimalizálását célozta.

A tizennegyedik fejezetből megtudjuk, hogy az 1918. márciusi német támadás következtében nagy nyomás nehezedett a hadseregére, hogy próbáljanak annyi fiatalot visszahívni, amennyit csak lehet. Ekkor 18 év és 7 hónapra, majd 18 év és 6 hónapra csökkentették az életkorhatárt.

A tizenötödik fejezetben az 1918-as német támadássorozat körülményeit elemezve a szerző beszámol arról, hogy egyre gyakrabban fordult elő öncsonkítás vagy önsebesítés a katonák körében annak érdekében, hogy elkerüljenek a frontról. A német támadás ugyan kevesebb halálos áldozatot eredményezett a britek körében, de a fiatalok tapasztalatlansága miatt az ellenség sok foglyot ejtett. A német támadás kimerülésével, 1918 augusztusában visszaemelték 19 évre a tengerentúli életkorhatárt, de a fronton lévő fiatalokat meghagyták állomáshelyükön. Noha a nyugati fronton harcoló brit erők főparancsnoka, Douglas Haig (1861–1928) által megálmodott győzelem kivívása érdekében nem volt lehetséges a fiatalok kivonása, a korábbi rendelkezéseknek és a fiatalok nagykorúvá cseperedésének hatására a brit áldozatok szempontjából jelentős 1918-as évben kevés volt a valóban fiatal elesett katona.

A tizenhatodik fejezetben a szerző a fiatalok elveszett ifjúkorára utal, mert még ha életben is maradtak, az életük tönkre ment azzal, hogy miközben fiúból férfivá váltak, továbbtanulási és karrierlehetőségeik mindörökre elvesztek. Az idősebbeknek legalább volt hova visszatérniük, a szakma és képzés nélküli fiataloknak azonban nem, így feleslegesnek érezték magukat, különösen akkor, ha rokkanttá is váltak.

Az utolsó fejezetekben a szerző összegzi megállapításait, és bemutatja a fiatalok katonák pontos számának meghatározására kidolgozott módszereit. Leírja, hogy legfeljebb csak becsülni lehet a kiskorúak számát, főként, hogy a fentiek függvényében mennyire képlékeny a fogalom. Az életkort ugyanis nem csak a toborzáskor, de elhalálozás esetén is gyakran felfelé kerekítették. A szerző szerint ennek ellenére mégis megállapítható egy közelítőleg pontos érték: a haditengerészetet és gyarmati területeket leszámítva kb. 100–110 000, 18 éves korában vagy annál fiatalabban elhunyt vagy sebesült fiút említ, a gyerekkatonák számát pedig a korábban meghatározott 250 000 főnél jóval nagyobbra becsüli. Kvalitatív megállapításaihoz az általa vizsgált 2046 kiskorú katonából 1000, véletlenszerű mintavétel segítségével kiválasztott sorsát elemezte. Megállapítása szerint 1914-ben a még szigorúbb besorozási vizsgálat során jobban kiszűrték a fiatalokat, 1915-ben viszont már kevésbé, mert kevesebb volt az önkéntes és több katonára volt szükség. A szerző szerint a hadseregbe bevont 2,67 millió önkéntes 15%-a fiatalok voltak, ami kb. 400 000 főnek felel meg.

A huszadik fejezet egyik záróakkordja a brit hadsereg legfiatalabb katonájának tartott Sidney George Lewis történetéről szól, aki 12 év 4 hónaposan vonult be (1903-ban született) és vett részt a somme-i ütközetben. Az utolsó fejezetben a szerző tételesen felsorolja a fiatalon elhunyt katonák nevét és legfontosabb személyes adatait (besorozás időpontja, testtömeg, testmagasság, szolgálat helye és ideje).

Emden a kutatás során angol nyelvű szakirodalmakat, magazinokat és újságokat (*The Times*, *Daily Mail*, *Daily Sketch*) használt forrásként, az ezeken kívül hasznosított, még publikálatlan háborús visszaemlékezéseket és levelezéseket, valamint dokumentumokat és hangfelvételeket pedig számos forrásból (Birodalmi Hadtörténeti Múzeum, Leeds-i Egyetem, Nemzeti Levéltár) szerezte be. Továbbá felhasznált forrásként harminc, saját maga által készített interjút, az oral history történettudományi módszerét alkalmazva a Nagy Háború még életben lévő veteránjaival.

A kötet értékét a rendkívül gazdag forrásanyag mellett nemcsak a munka hiánypótló jellege, hanem az is növeli, hogy az illusztrációk (fotók, sajtócikkek stb.) a szerző tulajdonát képezik. Az első világháború társadalomtörténetével foglalkozó történészként bízom benne, hogy Richards van Emden könyve hasonló kutatások mintájául szolgálhat a jövőben más hadviselő országok vonatkozásában is.

Szabó Róbert Károly